

Jobst Ágnes
Magyarország-kép 1968-ban
A Stasi országértékelő jelentése

„Örömmel állapítottuk meg, hogy a tárgyalt kérdések mindegyikében teljes egészében azonos az álláspontunk, s népeink barátsága ebben is tükröződik”¹ – nyilatkozta Otto Winzer keletnémet külügyminiszter 1967 decemberében, a Péter János magyar külügyminiszterrel folytatott tárgyalást követően.² A Ferihegyi repülőtéren tartott hivatalos búcsúztatón az NDK nagykövete és Oskar Fischer külügyminiszter helyettese mellett a magyar Külügyminisztérium vezetői, valamint a budapesti csehszlovák nagykövetség tanácsosa, Ladislav Vince jelentek meg.³

A külvilág felé demonstrált egység felszíne alatt markáns nézetkülönbségek húzódtak meg. A szocialista országok egymáshoz fűződő viszonyrendszerében központi helyet foglalt el a reformok megítélésének kérdése. Geopolitikai helyzetéből fakadóan a Német Demokratikus Köztársaság (továbbiakban: NDK) a „mintadiák” szerepét töltötte be a keleti blokkban, ami az aktuális szovjet politikai irányvonal szolgálai követésében mutatkozott meg. Noha 1962/63 fordulóján a keletnémet államban is felmerült a terfgazdálkodás liberalizálásának szükségessége, melynek következtében enyhítettek az üzemek központi ellenőrzésén, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának 1965. decemberi XI. közgyűlése leszámolt a párton belüli gazdasági reformerekkel. A pártvezetés egyúttal a kultúrpolitika terén is jelentős szigorításokat léptetett életbe, melynek keretében például betiltotta az 1965. év teljes filmtermését. Az NDK belpolitikai életét ettől fogva a kultúrpolitikai és gazdaságpolitikai stagnálás jellemezte.

Az NDK-pártvezetés nagymérvű bizalmatlansággal szemlélte a keleti blokk reformokra nyitott országait, így Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot. Az Állambiztonsági Minisztérium (továbbiakban: ÁBM, szinonimaként: Stasi) munkatársai a párt- és államvezetés tájékoztatására átfogó jelentéseket állítottak össze ezen országok bel- és külpolitikai helyzetéről. Magyarországot illetően 1968-ból áll rendelkezésre az első értékelés, amely közvetlenül a csehszlovákiai bevonulást követően keletkezett.⁴ A jelentés néhány eleme ugyanakkor későbbi kinevezésekre utal, ami utólagos kiegészítést tételez fel, illetve felveti annak lehetőségét, hogy a fejlécben jelzett dátum valójában az információgyűjtés kezdetét jelöli.⁵ A jelentés érdekességét két tényező adja. Egyrészt sorsfordítónak mondható történelmi pillanatban, a csehszlovákiai bevonulás után keletkezett. A csehszlovák reformfolyamat keletnémet megítélésével kapcsolatban köztudott, hogy a szocialista országok vezetői 1968 márciusában, Drezdában gyűltek össze, hogy a csehszlovák kormány és pártvezetés „hibáiról” tanácskozzanak, és Csehszlovákiát a szocialista út tiszteletben tartására szólítsák fel. A csehszlovák reformfolyamat vonatkozásában az NDK pártvezetés annak határozott megállítása mellett foglalt állást. Jóllehet az NDK határórségnél már 1968 májusában magas fokú készültséget rendeltek el, a keletnémet haderő végül mégsem vett részt a csehszlovákiai bevonulásban. A Varsói Szerződés főparancsnokának, Ivan Jakubowski marsallnak utolsó órákban hozott döntése alapján maradtak ki a hadműveletből, mivel a müncheni egyezmény 30. évfordulójához közeledvén igencsak rossz emlékeket idézett volna fel a német katonák újbóli bevonulása.⁶ A keletnémet állam részvétele a művelethez nyújtott médiatámogatásra korlátozódott. A Drezdához közeli Wilsdruffból Radio Vltava néven cseh és szlovák nyelven sugárzó propagandaadót működtettek, amely az invázió létjogosultságáról próbálta meggyőzni a csehszlovák lakosságot.

A Magyarországról készült beszámoló másik érdekességét az adja, hogy egy szövetséges, ám barátinak nem nevezhető ország szempontjából mutatja be a korabeli magyar eseményeket. A keletnémet pártvezetés saját szemszögéből, keletnémet optikán átszűrve mutatta be a változásokat. Ebben az esetben is érvényes, hogy a megfigyelő pozíciója határozza meg, mi kelti fel a figyelmét, mit tart érdemesnek kiemelni. A belpolitika terén az új gazdasági mechanizmus bevezetésére, a kulturális szféra „liberalizálásával” kapcsolatban a párt irányvonalát bíráló prominens írók és értelmiségiek szerepvállalására tértek ki. A megfigyelés fókuszában Magyarország külpolitikai törekvései, közelebbről az NDK legfőbb riválisával, a Német Szövetségi Köztársasággal való kapcsolatfelvétel előkészítése állt. Míg a reformfolyamatot fenntartásokkal kezelték, Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság diplomáciai közeledése komoly aggodalmat keltett.

Az információgyűjtés fő forrását a *Budapester Rundschau* című hetilap képezte, amely német nyelven adta közre a vezető magyar napilapok aktuális cikkeit, valamint sajtószemlét tartalmazott.⁷ A beszámoló egyes hivatkozásai arra engednek következtetni, hogy a magyar külügyminisztérium és a bonni kereskedelmi képviselő vezetője között lefolyt bizalmas megbeszélés részleteit a Stasi bonni és nyugat-berlini forrásokból ismerte, másutt arra utalnak, hogy magyar állampolgárok, valószínűleg az apparátusban dolgozó, reformidegen „régikáderek” is szolgáltak információkkal. Az értesítéseket a Stasi Magyarországon működő operatív csoportja gyűjtötte össze. A magyar fél hozzájárulásával 1964-től itt működő egység feladata hivatalosan ugyan a keletnémet idegenforgalom „biztosítása” volt, ám megbízatása a fogadó állam szerveinek, bel- és külpolitikai viszonyainak, valamint a lakosság hangulatának megfigyelésére is kiterjedt.⁸ A Stasi ügynökeinek buzgósága egy esetben diplomáciai bonyodalomhoz is vezetett. A kínos incidens a magyar kultúrpolitikához kapcsolódott; egyik ügynökük egy rostocki kiadó munkatársának adta ki magát, így tesztelte néhány prominens értelmiségi személy álláspontját. Az érintetteket történetesen a magyar hatóságok is megfigyelés alatt tartották, ily módon a keletnémet ügynök gyorsan lelepleződött. Az MSZMP Politikai Bizottsága a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottság Politikai Irodájának megküldött levelében fejezte ki az eset feletti megütközését.⁹ Az operatív csoport jelentéseit az NDK budapesti nagykövetségén összegezték, majd az NDK Külügyminisztériumának továbbították.

A jelentés az Egykori Stasi Iratokért Felelős Szövetségi Megbízott Levéltárában, a Stasi Központi Kiértékelő és Információs Csoportjának (ZAIG) iratai között maradt fenn. A közreadott fordítás alapját a berlini levéltár által kiadott iratmásolat képezte. Mivel a német levéltári törvény különösen szigorú a személynevek vonatkozásában, sajnálatos módon a német levéltár munkatársai a számukra kevésbé ismert magyar közszereplők neveit is számos esetben kitakarták.

Dokumentum

A Stasi Magyarországon működő operatív csoportjának jelentése a magyar politikai helyzetről, 1968. augusztus 28.

Berlin, 1968. augusztus 28.

A Magyar Népköztársaság helyzete és az ország ellen folyó imperialista tevékenység értékelése

Jelen értékelés a következő problémákkal foglalkozik:

1. Magyarország belpolitikai helyzete
2. A Magyar Népköztársaság külpolitikai koncepciója
3. Magyarországot érintő imperialista elgondolások
4. Néhány adat a nyugati pozíciókhoz Magyarországon
5. Nyugat-berlini és magyar kapcsolatok

1. A belpolitikai helyzet Magyarországon

A szocialista rendszer fejlődését illetően a magyar pártvezetés alapvetően a marxizmus–leninizmus talaján áll. A párt vezető szerepének és az államhatalom megszilárdításának szükségességét elismeri. Szintén ezt mutatja a Népfront 1968 áprilisában tartott IV. kongresszusa, amely külön hangsúlyt fektetett a politikai–ideológiai munka megerősítésére.¹⁰ Ehhez egy általában véve kedvező gazdasági fejlődés járul, amely a dolgozók jobb ellátásában és a munkaerő-szükséglet növekedésében jut kifejezésre, még ha az új gazdasági mechanizmus kapcsán folytatott viták során a dolgozók számos problémát bírálnak is.¹¹

- Ezek bizonyos típusú árucikkeknel (pl. cipő, technikai eszközök stb.) az áruellátás mennyiségére és minőségére vonatkoznak.
- Másrészt a dolgozók bérköveteléseit érintik. Ezeket a bírálatokat az váltja ki, hogy a kilátásba helyezett béremelések nem mindig ösztönzik a minőségi munkavégzést.¹²
- Erősödnek a 44 órás, 5 napos munkahétre vonatkozó követelések.¹³

Az ideológiai front terén mindazonáltal egy sor probléma és konfliktus komolyabb jellegű. Ide tartoznak a következők:

- A magyar sajtóban a revizionista elemek is fórumot kapnak. A Magyarországon érvényben lévő szabályozás lehetővé teszi, hogy a sajtóban minden hang szóhoz jusson, és csak azután kerüljön sor a megvitatásukra. Így tudta pl. a revizionista filozófus, L u k á c z [sic!]¹⁴ a Népszabadságban és a Budapesti Rundschauban megjelent interjúban közreadni a pártvonalról elhajló állásfoglalását.¹⁵ A magyar sajtó hol visszafogott, hol támogató magatartást mutatott a Dubček-csoport vonatkozásában, ami hozzávetőleg június közepéig tartott, és káros hatást fejtett ki a szocialista országok egységére.¹⁶
- Az új gazdasági mechanizmus bevezetése Magyarországon bizonyos körökben a politikai–ideológiai nevelő munka alábecsüléséhez vezetett. A magyar közgazdász, B o g n á r,¹⁷ aki az új gazdasági mechanizmus kidolgozását messzemenően befolyásolta, nyilvánosan adott hangot azon véleményének, miszerint az új gazdasági mechanizmus kidolgozása feleslegessé teszi az ideológiai nevelő munkát.¹⁸ Erről nyilvános vita zajlott.¹⁹

1968. január 1. óta új gazdasági mechanizmus lépett életbe Magyarországon, ezáltal Magyarország – nyugatnémet értékelés szerint – a „reformpárti nemzetek” első sorába lépett. Ez a gazdaságirányítási rendszer a gazdasági szabályozók eszköztárával

határozza meg az előirányzatokat, és majdnem teljes önállóságot biztosít az üzemek vezetőségeinek a tervek kidolgozásában. Az üzemek tervezőgazdálkodását csak a hadiipari szükségletek és az államközi szerződések teljesítésének követelménye írhatja felül. Az üzemek teljes szabadságot élveznek a szerződéskötések terén. Az árképzést messzemenően a piacnak engedik át. A fogyasztási javak terén 1968-tól kb. 30% azon termékek aránya, amelyeknél a szabad árképzés elve érvényesül. A végső célt Csikós-Nagy Béla a következőkben fogalmazta meg: „Az államnak a bevételi viszonyokat, a piacnak az árarány-viszonyokat kell meghatároznia.”²⁰

Bizonyos magyar gazdasági körök is a csehszlovák fejlemények iránti rokonszenvüket fejezték ki, és a Budapesti Nemzetközi Vásár alkalmából rendezett fogadáson nyugatnémet partnereiknek kijelentették, hogy Magyarországon sokkal előbbre tartanak a gazdasági reformok, mint Csehszlovákiában; noha ezt nyíltan nem lehet mondani, nehogy felmérgesítsék Moszkvát.²¹ Moszkva szemében úgy festene, mintha Magyarország, Csehszlovákia és Jugoszlávia közös blokkot alakítana, ami katonai beavatkozásra késztené.

- Az írók és újságírók körében növekvő pártbefolyás dacára (pl. Kádár elvtárs beszéde az Írószövetség 1968. június 6-án tartott kongresszusán²²), a vezető írók továbbra sem értenek egyet a párt irányvonalával. Ez különösképpen a csehszlovákiai változást érinti. Számos író, például Szabó Magda, Tornai József, Juhász Ferenc és Rónay György üdvözltek a csehszlovákiai folyamatot, és elhatárolódtak a magyar pártvezetés álláspontjától. A rendelkezésre álló jelentések szerint a rádióban és a televízióban is jelen vannak az ellenséges áramlatok.

Nyilvánvalóan a társadalomtudósok körében is ellenséges központok képződtek. Erről tanúskodik a csehszlovákiai katonai beavatkozásnak a budapesti Szociológiai és Filozófiai Intézet öt munkatársa, [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED]²³ által való elítélése a Karl Marx születésének 150. évfordulója alkalmából Jugoszláviában, Korculán rendezett konferencián.²⁴ (Nyugatnémet értékelés szerint a Magyar Filozófiai Társaságban a Petőfi Kör plénumán Lukács által felvázolt „Marxizmus reneszánszát” juttatják érvényre.²⁵)

A kölni Nemzetközi és Keleti Tanulmányok Intézetének értékelése szerint Magyarországon a lakosság erős nyugati orientációt mutat, és ellenségesek a szlávokkal, különösen az oroszokkal szemben. Ugyanakkor kevés a demokratikus hagyomány, ám erős a nemzeti érzület. Mindazonáltal a lakosság feladta a rendszerváltozáshoz fűződő reményét. A Kádár körüli vezetői csoport önmagában véve is liberális, ám aggályoskodó, és inkább szabad folyást enged a liberalizálási tendenciáknak, semmint tudatosan támogatná őket.

A katolikus egyházhoz fűződő viszony továbbra is feszült.

Magyarország készen áll a távlati együttműködésre az emigrációval, amelynek képviselői gyakran látogatást tesznek Magyarországon.

2. A Magyar Népköztársaság külpolitikai koncepciója

A Magyar Népköztársaság az alapvető kérdésekben szilárdan a többi szocialista ország oldalán áll. Síkraszáll a Varsói Szerződés megszilárdítása, az Európában kialakult tényleges helyzet elismerése – a háború utáni határviszonyokat is beleértve –, valamint az NDK léte mellett. Külpolitikai koncepciójára nézve Péter János külügyminiszternek 1968.

július 13-án, a parlamentben elmondott beszéde a mérvadó, amely az alapvető kérdésekben világos külpolitikai iránymutatást adott, ám nem alakított ki markáns álláspontot.²⁶

A külpolitikai elképzelésekből a következő pontok érdemesek a kiemelésre:

1. „Kubától Kínáig” minden szocialista ország együttműködésének követelménye.
2. A Magyar Népköztársaság különös érdeklődést tanúsít a Duna-menti államok együttműködése iránt, amelyet differenciálás nélkül kívánnak megvalósítani. Az elképzelést Péter elvtársnak az országgyűlés előtt, 1967. december 19-én mondott beszéde jellemzi, amely szerint: „Valójában csak most tanuljuk meg, hogy magyaroknak, cseheknek, szlovákoknak, ruténeknek, románoknak, szerbeknek, horvátoknak, osztrákoknak és németeknek feltétlenül egy közös tető alatt kell segítségére lenniük egymásnak.”²⁷ A Duna-menti országok együttműködésének ezen iránya bizonyos lehetőségeket nyit meg a nyugatnémet imperializmus előtt a Nemzetközi Duna Bizottságba való behatolásra és a magyar szakemberek által rendezett kongresszusokon való fellépésre.
3. Általában véve felismerik a bonni kormányzat új keleti politikájának veszélyességét és az abból levezetett követelést mindkét német állam létének elismertetésére.²⁸ Másfelől hivatalos oldalról jelentős érdeklődés mutatkozik a Nyugat-Németországhoz fűződő kapcsolatok kiépítése iránt, még ha csupán a Karlovy Varyban meghatározott feltételek alapján is.²⁹ A vezető államférfiak felszólalásaiban és a sajtóban gyakran kifejezésre jut a Nyugat-Németországgal szemben tanúsított defenzív magatartás. Magyarország általában tartózkodik a bonni politika leleplezésétől. Nyilvánvaló, hogy a jobboldali szociáldemokrata vezető szerepét illetően Csehszlovákiához hasonlóan Magyarországon is téves értékelés alakult ki.³⁰ Ezt az azzal kapcsolatos állásfoglalás hiánya jelzi.

A Nyugat-Németországhoz fűződő diplomáciai kapcsolatok felvétele iránti erős érdeklődés és az azzal kapcsolatos illúziók a Magyar Külügyminisztérium Nyugat-Európai Osztályának vezetője, Házi elvtárs megnyilvánulásaiban is kifejezésre jutnak, aki 1967 derekán az NDK-diplomatáknak kijelentette, hogy az NDK és az arab országok közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele a kelet-európai szocialista országok számára is alkalmas kell hogy teremtsen Nyugat-Németországgal szembeni politikájuk felülvizsgálatára.³¹ Házi elvtárs azon meggyőződésének adott hangot, hogy a Nyugat-Németországgal való célirányos kapcsolatfelvétel a nyugatnémet állásponthoz is változást hozhat. Az NDK Külügyminisztérium értékelése szerint ez a fajta magatartás nem egyedülálló a magyar külügyminisztériumban. Erről tanúskodnak a nyugatnémet kormányzati körökből kiszivárgott értesülések, miszerint 1967 áprilisában Magyarország tel-avivi képviselőjén keresztül fordult az izraeli kormányhoz a nyugatnémet–izraeli kapcsolatok tapasztalatait értékelő jelentésért.

Bizonyos magyar körökben az NDK és a Magyarország által megkötött barátsági szerződést nem tekintik a Nyugat-Németországgal való diplomáciai kapcsolatfelvétel akadályának. Nyugatnémet jelentések szerint a Magyar Külkereskedelmi Kamara képviselői nyugatnémet kollégáikhoz fordulva úgy nyilatkoztak: „a hűtlen asszony is szüntelenül szerelméről biztosítja férjét”. Ezek a körök „kényelmetlen gyámkodásnak” tekintik az NDK nagykövetségnek a Karlovy Varyban és Varsóban hozott határozatok betartása érdekében kifejtett aktivitását.³²

3. Magyarországot érintő imperialista elgondolások

A Csehszlovákiában bekövetkezett eseményekig a nyugati hatalmak a szocialista tábor gyenge láncszemének tekintették Magyarországot. Az úgynevezett liberalizálási folyamat Magyarországon előrehaladott. Egy Magyarországon tartózkodó amerikai diplomata véleménye szerint a „liberalizálási folyamatot” illetően az ország hozzávetőleg félúton található a Szovjetunió, az NDK és Lengyelország, illetve Románia és Jugoszlávia között. Mindazonáltal amerikai részről is adottnak veszik, hogy Magyarország szilárdan a Varsói Szerződés többi szocialista országának oldalán áll, még ha rokonszenvet is mutat a csehszlovák „reformok” iránt. Amerikai diplomaták értékelése szerint Magyarország elővigyázatos a „liberalizálási folyamat” végrehajtásában, ám az ugyanúgy sikeres lehet, mint Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában. Az Egyesült Államok nagy türelemmel követi és annak reményében támogatja a magyar politika alakulását, hogy a fent nevezett államok csoportjából fokozatosan ütközőzónát alakítson ki a Szovjetunió és egy politikailag megerősített Nyugat-Európa között.³³ Amerikai részről ugyanakkor azt is megállapították, hogy a Magyar Népköztársaság kevés rokonszenvet mutat az NDK iránt.

Hasonló következtetésre jutott a nyugatnémet kormányzat. A nagy koalíció megalakítását követően Magyarországot rögvest azon kulcsfontosságú országok közé sorolták, amelyekben kedvezőek a lehetőségek a bonni kormányzat keleti politikájának érvényesítésére.³⁴ A Külügyi Hivatal³⁵ államtitkára, Lahr már 1967 januárjában Budapestre utazott, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele felől puhatolózzon.³⁶ Lahr nyilvánvalóan a bonni kormány frissen hatalomra került politikai kurzusát övező magyar tájékoztatatlanságot akarta felhasználni a megállapodás tető alá hozására. Egy 1967 március végén kelt értékelés szerint a bonni kormány abból indult ki, hogy ki tudja használni a Nyugat-Németország és Románia közötti diplomáciai kapcsolatok felvételét, valamint Magyarország törekvését a „nagyobb külpolitikai szabadságra”.³⁷ A spekulációk arra vezethetők vissza, hogy a „magyar kormány nagy jelentőséget tulajdonít a Szövetségi Köztársasághoz fűződő kapcsolatainak”. Ebből kiindulva a Szövetségi Kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy még 1967-ben sor kerülhet a diplomáciai kapcsolatok felvételére, ami fő feltétele a kereskedelem normalizálásának.

Ezek a spekulációk többek között azon alapultak, hogy a magyar kormány az 1967. március elején, a Varsói Külügyminiszteri konferencia után kelt memoranduma sem adott egyértelmű értékelést a diplomáciai kapcsolatfelvétel körülményeire vonatkozóan. A memorandumban nem emelték ki a Hallstein-doktrínától való elállás követelményét,³⁸ és nem volt egyértelmű Nyugat-Berlinnek különálló politikai egységként való feltüntetése.³⁹

Jóllehet a bonni kormány ezzel kapcsolatos reményei a Karlovy Vary-i és a varsói konferenciát követően nem teljesültek, és immáron lassú és taktikus lépésekre is kényszerülnek, Magyarországot továbbra is kulcsfontosságú országgént kezelik. Nyugatnémet kormánykörökből származó belső értesülések szerint 1968 januárjától – a prágai kereskedelmi kirendeltséghez hasonlóan – mindenekelőtt a kereskedelmi kirendeltség funkcióinak bővítésére helyezik a hangsúlyt (azaz vízumkiadási jogot, a nyugatnémet polgárok konzuli képviselőt, továbbá kulturális, tudományos és közlekedési téren való magyarországi felhatalmazást tartalmazna).⁴⁰ A bonni kormány ezzel összefüggésben a hivatalos körök tartózkodására utal, mindazonáltal bizonyára nem

véletlen a magyar újságíróknak a kereskedelmi kirendeltség nagyobb aktivitására vonatkozó felhívása.

4. Néhány közlés a magyarországi nyugatnémet pozíciókhoz

A Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság hivatalos kereskedelmi képviselőt tart fenn Magyarországon, amely a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumánál van akkreditálva.⁴¹ Ezt a kereskedelmi képviselőt az 1963. november 11-én megkötött szerződéssel hozták létre, és Dr. Hardo Brückner vezetése alatt áll.⁴²

XX
 XX
 XX
 XXXXXXXXX.⁴³

A kereskedelmi képviselőre további három diplomata van beosztva.⁴⁴ A kereskedelmi képviselő a szokásos diplomáciai jogosultságokkal – mint a munkatársak és családjaik mentelmi joga, rejtjelző és futárszolgálat – rendelkezik. A más szocialista országokban fenntartott kereskedelmi képviselőektől eltérően közvetlen kapcsolatban áll a magyar külügyminisztériummal és a Magyar Népköztársaság más intézményeivel. A kereskedelmi misszió vezetője jól képzett, tapasztalt diplomata, aki kihasznál minden legális és illegális lehetőséget a nyugatnémet állások kiépítése érdekében.⁴⁵

A nyugatnémet fél befolyásának érvényesítése során – a keleti politika koncepciójának megfelelően – elsősorban gazdasági pozícióinak kiépítésére összpontosít. 1961 és 1966 között a külkereskedelem teljesítménye Nyugat-Németország és Magyarország között 48%-kal nőtt, a Magyarországról való behozatal volumene 1966-ra elérte a 321,2 millió, a Magyarországra való kivitel a 371,3 millió márkát. A magyar passzívum tehát az utóbbi években folyamatosan emelkedik. A nyugatnémet fél ezt politikai és gazdasági nyomásgyakorlásra használja. A Nyugat-Németország és Magyarország közötti kereskedelem fő nehézsége abban áll, hogy az Európai Közös Piac szabályozása a mezőgazdasági javak exportját erősen megnehezíti. Magyarország ezért abban érdekelt, hogy behozatalának finanszírozására gépeket szállítson Nyugat-Németországba.

A mezőgazdasági termékek részesedése jelenleg a Nyugat-Németországba irányuló magyar export egészének hozzávetőleg 60%-át teszi ki. Ebből 27% a könnyűiparra, a fennmaradó rész a gép- és alapanyagiparra esik. Másfelől a nyugatnémet gépipar részesedése a magyar import egészének kb. 44%-át teszi ki. Nyugat-Németország a második helyen áll Magyarország kapitalista kereskedelmi partnerei között.⁴⁶ A hivatalos magyarországi irányvonal szerint nem cél a Nyugat-Németországgal való kereskedelem túlzott megerősítése, mindazonáltal magyar kijelentések szerint a magyar ipar igényeire leggyorsabban a nyugatnémet konszernnek reagálnak.

A rendelkezésre álló jelentések szerint az 1968-as vásáron Magyarország ígéretet nyert Emmel különleges megbízással nyugatnémet nagykövettől a Nyugat-Németországba irányuló magyar import liberalizálására.⁴⁷ Ezen kereskedelempolitikai kilátás alapján Magyarország meglehetősen nyitott a nyugatnémet konszernekkel való együttműködésre. Együttműködési megállapodás van érvényben pl. a Krupp és a Rheinstahl művekkel. Nyugat-Németország az évente megrendezésre kerülő budapesti vásár egyik legfontosabb résztvevője. Minden vezető konszern jelen van. Hivatalos nyugatnémet személyiségek, többek között a fent nevezett Emmel nagykövet és Schedl bajor gazdasági miniszter is visszatérő látogatók.⁴⁸ Az 1968-as budapesti vásáron Emmel, valamint Steidle, a

Szövetségi Köztársaság Gazdasági Minisztériumának tanácsosa⁴⁹ Fock miniszterelnökkel⁵⁰ és Bíró külkereskedelmi miniszterrel folytattak megbeszélést.⁵¹

Az utóbbi években a nyugatnémet konszernek gyakran megpróbálkoznak a budapesti vásár és más kiállítások politikai célú felhasználásával. Elsősorban az a próbálkozás tartozik ide, amikor a nyugat-berlini lobogó felhúzását elhagyva Nyugat-Berlint a Szövetségi Köztársaság részeként tüntetik fel. A probléma tisztázásába az NDK nagykövetségnek kellett több ízben bekapcsolódnia. A 66. Mezőgazdasági Kiállításon, 1967-ben, Budapesten például a nyugatnémet kiállítók a gombostűvel feltűzött nyugatnémet állami címet próbálták ily módon elhelyezni.

A nyugatnémet konszernek képviselői élénk aktivitást mutatnak a cégekkel való közvetlen együttműködésben. Törekvésük során kihasználják az új gazdasági mechanizmus bevezetését, amely nagyszámú üzemet önálló külkereskedelmi joggal ruházott fel.⁵² Magyar információk szerint a Magyarországra látogató nyugatnémet képviselőknek kb. 80 %-a⁵³ szakember, azaz mérnök vagy technikus. A legnagyobb nyugatnémet cégek nagy példányszámban terjesztenek szóróanyagokat, köztük a magyar nyelvű ún. Technikai Kurírt, amellyel főként az idősebb értelmiségiek érdeklődését próbálják fenntartani a nyugatnémet termékek iránt. Ezen képviselők nagyjából kísérletet tesznek a KGST-országok irányában fennálló magyar kötelezettségek ellen való befolyásolásra.

Többek között a következő nyugatnémet konszernek rendelkeznek pozíciókkal Magyarországon:

- A Volkswagen művek saját költségén rendezett be szerelőműhelyeket Magyarországon, és képez ki a magyar szakembereket. Az üzem térítésmentesen bocsát járműveket a magyar külkereskedelmi vállalatok rendelkezésére.
- A Kruppnak együttműködési megállapodása van a magyar szerszámgépipari szektorral. A Krupp konszern teljhatalmú meghatalmazottja, Beitz 1965-ben Magyarországra utazott, és külpolitikai tárgyú megbeszéléseket folytatott.
- A Siemens a Medicor céggel áll kapcsolatban az elektromos orvosi műszergyártás terén.
- A MAN cég a Renault-val közösen rendezett be dieselmotor-üzemet Győrben.
- A Rheinstahl cég a bányacölöpök és más bányászati berendezések területén kötött együttműködési szerződést.
- A rendelkezésre álló belső információk szerint Etzel volt nyugatnémet gazdasági miniszter, aki jelenleg egy magánbank tulajdonosa, a düsseldorfi Berma kereskedelmi társaság megbízásából szintén Magyarországon dolgozik. Etzel azt a nézetet képviselte (a Varsói Szerződés segítségnyújtását megelőzően), hogy a csehszlovákiai fejlődés a Nyugat-Németország és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételére is kedvező feltételeket teremt. Etzel 100 000 magyar vendégmunkás Nyugat-Németországba küldéséről terjesztett elő javaslatot, mivel az NDK nincs abban a helyzetben, hogy ilyen nagy számú személyt foglalkoztasson.⁵⁴

Különleges szerepet játszanak a nyugatnémet befolyás érvényesítésében a két ország közötti kulturális kapcsolatok.⁵⁵ Nyugatnémet részről ebben Martin CDU-képviselő működik aktívan közre, a Tudományos, a Kultúrpolitikai, a Nevelésügyi, valamint a

Külpolitikai bizottság tagja, aki 1963 óta több ízben Budapesten tartózkodott, legutóbb 1968 márciusában, a Magyar Írószövetség elnökének meghívására. Martin kapcsolatban áll a magyar Kulturális Kapcsolatok Intézetével⁵⁶ (Vály elvtárs⁵⁷). Martin egyik legbuzgóbb szorgalmazója a Magyar Népköztársasággal kötendő kulturális egyezménynek. Ő nyújtotta be a vándorkiállítások szervezéséről, a Nyugat-Németországban tartandó magyar filmhétről és a színházi vendégjátékról szóló javaslatokat.⁵⁸

A nyugatnémet fél már hosszabb ideje egy magyarországi újságíró-küldöttség meghívásán fáradozik. Így többek között Bares elvtársat, a Magyar Újságíró Szövetség elnökét,⁵⁹ Hamányi elvtársat, a kormány sajtóirodájának vezetőjét⁶⁰ és több más újságírót meghívtak a bajor sajtó ünnepi fesztiváljára, az úti- és tartózkodási költség teljes fedezésével. A magyar fél nem tett eleget a meghívásoknak, mindazonáltal saját újságírói gyakorolnak nyomást rá. Az Újságíró Szövetség titkára, dr. Éles ezzel kapcsolatban kijelentette, meglehetősen nehéz mindig elutasító választ adni az „értelmes felkérésekre”.⁶¹

A Magyarország ellen folytatott ideológiai diverzióban speciális szerepet játszanak az ún. Keleti Intézetek. A Szövetségi Köztársaság Belügyminisztériumának alárendelt Kelettudományi és Nemzetközi Tanulmányok Szövetségi Intézete Kölnben, egy füzet sorozat keretében több, Magyarország belső viszonyait értékelő feldolgozást jelentetett meg.⁶² Az intézet arra irányuló törekvései, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen olyan magyar intézményekkel, mint a tudományos akadémia, megghiúsultak, jöllehet a nyugatnémet fél a magyar PEN Klub elnökéhez,⁶³ Boldizsárhoz fordult közvetítésért.⁶⁴

Kiváltképpen a „Délkelet-Európai Németek Társasága” aknázza ki a közvetlen kapcsolatokat. A társaság elnöke, Althammer kereszténydemokrata képviselő. A társaság több ízben tanulmányutat szervezett Magyarországra, és az általuk szervezett tanulmányi napokra 1961 óta magyar tudósokat hív meg. A Délkelet-Európai Németek Társaságának Magyarországon mindenekelőtt a Marketing és Piackutató Intézet a kapcsolattartója. Az intézet képviselői többször részt vettek a társaság ülésein. A társaság ún. „nemzetközi főiskolai napokat” rendez, amelyen többek között Dr. xxx xxxxx⁶⁵ vett részt Budapestről. A társaság ülésein olyan, kifejezetten kommunistaellenes habitusú munkatársak is részt vesznek, mint például a kutatási tanácsadó testület vezető munkatársa, xxxxxxxxxxx.⁶⁶

Hasonlóképpen működik a Keleti Jogok Intézete Münchenben, amelynek ülésein rendszeresen részt vesznek magyar tudósok. Budapestről professzor dr. Vajda például 1967 áprilisában az együttműködés módszereiről és távlatairól magyar nézőpontból tartott előadást.⁶⁷ (Ezen a tanácskozáson szovjet tudósok is részt vettek.) A nyugatnémet Keletkutató Intézetet a Külügyminisztérium támogatja és pénzügyileg finanszírozza.

A „Friedrich-Ebert Alapítvány” révén szintén kapcsolatot tartanak magyar személyekkel.⁶⁸ A Konjunktúra és Piackutató Intézet itt is szerepet játszik,⁶⁹ melynek munkatársait, xxxxxxx-t és xxxxxxxxxxx-t⁷⁰ 1968. május 20-tól 1968. június 30-ig vendégként hívták meg a Szövetségi Köztársaságba a külkereskedelmi és tesztmódszerek tanulmányozására. Útiköltségüket és ottani kiadásukat az alapítvány fedezte. Az intézmény igazgatóhelyettese, Dr. Korras elvtársnő már 1966-ban, Bergneustadtban referensként lépett fel az alapítvány rendezvényén.

Az alapítvány munkatársai kapcsolatot tartanak dr. Korressel és xxxxx-val, továbbá Gáborral, a Magyar Újságíró Szövetség elnökével,⁷¹ Rédei professzorral,⁷² a fent nevezett Piackutató Intézet igazgatójával, Vajda professzorral, a budapesti közgazdaságtudományi

fakultás dékánjával, dr. Wesselényivel,⁷³ a „Budapester Rundschau” főszerkesztőhelyettesével, és dr. Barangyaival,⁷⁴ a Magyar Felnőttképző Szövetség⁷⁵ elnökével. 1967 decemberében az alapítvány öt magyar újságíró részére szervezett tanulmányutat a Szövetségi Köztársaságba. Számos más alapítványi rendezvényen is részt vettek magyar képviselők. Az alapítvány kapcsolatot tart fenn a Nyugat-Németországban működő magyar kereskedelmi képviselet első titkárával, Magyariesszal, akit egyértelműen fellazítás céljából kerestek meg.⁷⁶ Magyaries örvendetesnek nevezte a Konjunktúrakutató Intézet munkatársainak tanulmányútját, mivel az új gazdasági mechanizmus bevezetése a világpiaci verseny kategóriáiban való gondolkodást igényel. Magyaries az alapítvány egyik munkatársa előtt azon óhajnak adott hangot 1968 márciusában, hogy a nyugatnémet sajtó ne fújja fel a csehszlovák „liberalizálási folyamatot”, mert „az önmagában véve örvendetes fejlődést” azzal negatívan befolyásolná. A „Friedrich Ebert Alapítványnál” Magyariest „liberális kommunistának” tartják.

A Magyarország irányában kifejtett ideológiai diverzió vonatkozásában további nyugatnémet intézetek váltak ismertté:

- A Humboldt Alapítvány a magyar tudományos utánpótlás képviselőit ösztöndíjasként hívja meg Nyugat-Németországba.⁷⁷
- A Német Felsőoktatási Csereszolgálat (DAAD),⁷⁸ a Magyar Intézet Münchenben és a Sonnenberg nemzetközi munkakör nemzetközi konferenciákat szerveznek, amelyekre magyar személyeket is meghívnak.⁷⁹
- A Deutsche Welle naponta kétszer, Kölnből sugároz magyar nyelven.⁸⁰
- A Nyugat-Németországot Magyarországról hivatalos ügyben felkeresők ellátását a külügyminisztériumhoz tartozó Nemzetek Között Szervezet intézi. A magyar polgárok befolyásolására a turistaforgalmat is igencsak kihasználják. A magyar biztonsági szervek vizsgálatai szerint a Magyarországra közlekedő vonatokon olyan, speciális feladattal megbízott személyeket helyeznek el, akik „megdolgozzák” a magyar állampolgárokat.

Külön figyelmet kell fordítani a német nemzetiségű magyar polgárokra, az úgynevezett svábokra. A magyar biztonsági szervek értékelése szerint ezen személyekről a „nyugati társadalmi rend” felértékelése mellett joggal feltehető a nacionalista uszítás kísérlete.

Az amerikai hírszerző szervezetek is részesei a Magyar Népköztársaság ellen folytatott ellenséges tevékenységnek. Az USA többek között közvélemény-kutató intézeteket állított rá a magyar polgárokra, hogy hírszerzési szempontból hasznosítható információkat szerezzen.

Az amerikai titkosszolgálatok tevékenységének súlypontját a magyar szakemberek elcsalogatása képezi. Ebben különösen a Ford Alapítvány jeleskedik, amely ösztöndíjjal közvetít magyar tudósokat, diákokat és írókat az Egyesült Államokba. A Ford Alapítvány szoros kapcsolatban áll a CIA-val.

5. Nyugat-berlini kapcsolatok Magyarországon

A Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság a budapesti kereskedelmi képviselet felállításáról folytatott tárgyalásokkal kapcsolatos levélváltásban olyan megszövegezést érvényesített,

amely hallgatólagosan megengedi Nyugat-Berlin bevonását a Magyarország és Nyugat-Németország közötti kereskedelmi forgalomba. Ez a „valutaterület” megfogalmazásra vezethető vissza. Noha a Magyar Népköztársaság minden olyan provokációt elutasít, amely Nyugat-Berlint a Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság részeként ismertetné el, mégsem következetes az ezt célzó nyugatnémet intézkedések visszautasításában. Ez különösen a nyugat-berlini lobogónak az 1966-os vásáron való felhúzását érinti. A jelen lévő nyugat-berlini cégek a nyugat-berlini lobogó felvonásának megakadályozására Nyugat-Németországban bejegyzett fiókjaik címén jelentkeztek be. A vásár vezetősége erre levonta a nyugat-berlini zászlót.

Ristock charlottenburgi városi tanácsos már 1965 óta a Magyarországgal való szoros kapcsolat kiépítésén munkálkodik.⁸¹ Ristock többek között egy szakszervezeti delegáció utazását szervezte meg, amelyet a Külügyi Hivatallal egyetértésben, a Nyugat-Berlini Szociális Hivatal vezetőségének szervezésében kivitelezett. 1968 tavaszán egy „Budapesti Hét”, valamint egy Budapesten megrendezésre kerülő Nyugat-Berlini Hét megszervezésén fáradozott. Budapestre irányuló kapcsolatai városrész-szintűek.

A további kapcsolatok a következők:

- A budapesti egyetem összeköttetései a nyugat-berlini Szabadegyetemmel.
- A Weiner Kvartett utazása 1967 elején Nyugat-Berlinbe.
- Magyar karmesterek és előadóművészek nyugat-berlini kötelezettségvállalásai.
- Magyar érdeklődés a nyugat-berlini filmfesztivál iránt.

Mindazonáltal eddig nem állapítható meg azon elv megsértése, miszerint nyugat-berlini rendezvényekről kizárólag nyugat-berlini szervezőkkel folytatható megbeszélés.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 3.2.5. Operatív dossziék

O-8-298/3. „Tükör” Nyugatnémet sajtó és tájékoztató szervek

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU)

BStU MfS ZAIG (ÁBM Központi Kiértékelő és Információs Csoport)

BStU MfS HA XVIII. Volkswirtschaft (ÁBM XVIII. Népgazdasági Főosztály)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX –A-83-b Minisztertanácsi iratok. Előterjesztések, határozatok (1953–1989)

MNL OL XIX-J-1-r Külügyminisztérium Titkárságának iratai (1956–1985)

Hivatkozott irodalom

Beck – Germuska, 1997

1968 kronológiája. Összeállította: Beck Tibor, Germuska Pál. *Beszélő*, 11. sz. 72–79.

Borvendég, 2015

Borvendég Zsuzsanna: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Budapest, NEB.

Dalos, 2003

Dalos György: „Testvérszervek”. Az NDK és a Magyar Népköztársaság állambiztonsági szerveinek együttműködése, 2. *Beszélő*, 9. sz. 64–77.

Dömötörfi, 2009

Dömötörfi Tibor: Magyar–NSZK kapcsolatok. Kronológia, 1963–1990. *História*, 5–6. sz. 11, 13–14.

Feitl, 2008

Feitl István: Kiegyezés vagy fegyverszünet? Kádár János 1968-ban az Írószövetségben. *Múltunk*, 4. sz. 150–195.

Halay, 1966

Halay Tibor: A gazdaságirányítás reformjának kérdéséhez. *Magyar Tudomány*, 2. sz. 124–126.

Heller, 1997

Heller Ágnes: 1968. *Beszélő*, 11. sz. 70–79.

Jobst, 2015

Jobst Ágnes: *A Stasi működése Magyarországon. A magyar–keletnémet állambiztonsági együttműködés 1955–1989*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Mezei, 2016

Mezei Bálint: Társasút Budapestre: az 1968-as konzultatív találkozó előzményei. 2016. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32923/25_MezeiBalint_270-279.pdf;jsessionid=E7EB15FAE23EF31996668F6B77963B93?sequence=1 (letöltve: 2018. január 18.).

Nagy, 2017

Nagy Péter: Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon (interjú). *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/2017_2_nagy (letöltve: 2018. március 22.).

Tanzscher, 1999

Tanzscher, Monika: „Die Stasi und die »Kaffeehaus-Tschekisten«. Über die geheimdienstlichen Beziehungen der DDR zur Volksrepublik Ungarn”. *Horch und Gluck*, Heft 27, 3. sz. 48–59.

¹ A nézetazonosság jegyében tárgyalt Magyarország és az NDK külügyminisztere. Otto Winzer elutazott Budapestről. *Népszabadság*, 1967. december 15. 3.

² Otto Winzer NDK külügyminiszter Belgrádból hazatérve szakította meg útját Budapesten, ahol Péter János magyar külügyminiszterrel az európai biztonságról folytatott megbeszélést. Látogatását az NDK kormányküldöttség moszkvai látogatása előzte meg, melynek nyomán a szovjetek jegyzékben szólították fel az NSZK-t, hogy hagyjon fel a „revansista politikával”.

³ Az NDK nagyköveti tisztét ekkor Herbert Plaschke töltötte be Magyarországon.

⁴ BStU MfS ZAIG 5127. Einschätzung der Lage in der Volksrepublik Ungarn und der imperialistischen Tätigkeit gegenüber diesem Lande. Berlin, 1968. augusztus 28.

⁵ Az utóbbi értelmezést veszi alapul Dalos György 2003-ban közreadott tanulmányában. Lásd Dalos, 2003: 68.

⁶ Az 1938. szeptember 29-én megkötött nemzetközi megállapodás Csehszlovákia felosztásáról intézkedett.

⁷ 1967-től német nyelven kiadott hetilap, amely részben a magyar propaganda szócsövének szerepét töltötte be a nyugati országok, főként az NSZK felé. 1968 tavaszától terjesztését korlátozták az NDK-ban. Lásd Jelentés a „Budapester Rundschau ügyében”. Budapest, 1970. február 12. ÁBTL 3.2.5. O-8-298/3.

⁸ Jobst, 2015: 166.

⁹ Tantzsch, 1999: 53.

¹⁰ A Hazafias Népfront IV. kongresszusát 1968. április 17–19. között tartották. Kádár felszólalása az MSZMP politikájával kapcsolatban a „főbb vonalak” változatlanóságát hangoztatta, legfontosabb feladatként pedig a „szocialista nemzeti tudat” erősítését jelölte meg.

¹¹ Az új gazdaságirányítási rendszer előkészítést az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának titkára, Nyers Rezső koordinálta egy közgazdászokból álló munkacsoport közreműködésével. Alap gondolata az volt, hogy az állam irányító szerepe ne a tervutasítások merev kirovására és számonkérésére alapuljon, hanem a piac ösztönző erején és a gazdasági szabályozókon keresztül érvényesüljön. Az MSZMP Központi Bizottsága 1966. május 25–27-i, valamint 1966. november 18–20-i ülésén tárgyalt a reform 1968. január 1-jén való bevezetéséről.

¹² A szilárd gazdasági egyensúly megőrzése érdekében a pénzügyi politika az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésekor a fizetőképes kereslet kiáramlásának korlátozására törekedett. Lásd A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány határozata az 1968. évi állami költségvetésről. 2. MNL-OL-XIX-A-83-b 3371-3405/1967. https://library.hungaricana.hu/view/MNL_A_83_b_433_3371_3405/?jpg=363&layout=s (letöltve: 2018. február 4-én).

¹³ 1968. január 6-án több nagyüzemben bevezették a kéthetenkénti szabad szombatot, 1968. július 1-jén pedig a 44 órás munkahetet.

¹⁴ A név ritkítva szedve.

¹⁵ Lukács Györgyöt (1885–1971) 1967-ben vették vissza az MSZMP-be. Nyilatkozataiban az átfogó reformok szükségessége mellett állt ki. Az említett riportok megjelenési adatai: Beszélgetés Lukács Györggyel. *Népszabadság* 1967. december 25. 21–22.; Gespräch mit Georg Lukács über wirtschaftliche und politische Probleme, 1. *Budapester Rundschau*, 1968. január 5. 9.; Gespräch mit Georg Lukács über wirtschaftliche und politische Probleme, 2. *Budapester Rundschau*, 1968. január 12. 5.

¹⁶ Alexander Dubček (1921–1992) 1968. január 5-től a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára, aki az 1968 januárjától 1968 augusztusáig tartó időszakban a kormányzás liberalizálására tett kísérletet. 1968. június 13–15-én Dubček vezetésével csehszlovák párt- és kormányküldöttség járt Budapesten, ahol új barátsági, együttműködési és segítségnyújtási szerződést írtak alá.

¹⁷ A név ritkítva szedve.

¹⁸ Bognár József (1917–1996) 1954-től a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Világgazdasági tanszékének vezetője, 1973–1987 között az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója, az „új gazdasági mechanizmus” néven ismert reformtervezet egyik kidolgozója.

¹⁹ A „gazdasági mechanizmus elvi problémáival” több nyilvános vita foglalkozott. Az első magas szintű megbeszélést 1965. november 24-én, a Magyar Tudományos Akadémián tartották. Az ülés előadója Bognár József, az MTA Világgazdasági Kutató Intézetének igazgatója volt, előadását Erdei Ferenc, az Agrárgazdasági Kutató Intézet igazgatója, Kiss Árpád, Vajda Imre és Lévai András korreferátumai követték. Lásd Halay 1966. 124–126. Itt azonban feltehetően egy időben közelebb álló eseményre, az új gazdasági mechanizmus parlamenti bizottságok előtti vitájára utalnak, amelyet szintén Bognár József vezetett. Az utóbbiról Éry József „Vor der Nationalversammlung: Fragen der Wirtschaft und der Aussenpolitik” címmel a *Budapester Rundschau* 1967. december 22-i számában tudósított, és a vita hangulatának jellemzésére cikkében a „scharfe Debatten”, vagyis éles vita kifejezéssel élt (1. p.).

²⁰ Csikós-Nagy Béla (1915–2005) 1957 februárjától az Árhivatal, 1967-től az Országos Anyag és Árhivatal elnöke. Ezt a tisztséget 1984-ig töltötte be. 1990-től haláláig a Magyar Közgazdasági Társaság tiszteletbeli elnöke.

²¹ A diktatúra évei alatt szüneteltetett Budapesti Nemzetközi Vásárt 1955-től Budapesti Helyipari Vásár néven rendezték újra meg, eredeti nevét 1962-ben kapta vissza. A keleti és nyugati tömb között gazdasági és ipari területen folytatott együttműködés egyik fontos fórumának számított. Ennek veszélyét felismerve a Stasi HA XVIII. (Népgazdaság) Főosztálya több tisztjét operatív céllal delegálta a rendezvényre. Lásd BStU MfS HA XVIII. Nr. 19476. 14, 20. HA XVIII. Nr. 19477. 88.

²² A Magyar Írószövetség 1968. június 6-án tartott kibővített választmányi ülésén Kádár az írók megnyerésére törekedett. Nem támasztott közvetlen politikai követelményeket az irodalommal szemben, a központi cenzúra fölösleges voltát hangsúlyozta, ugyanakkor elvárásként fogalmazta meg a szocializmus építésének támogatását. A beszéd visszhangja pozitív volt; az írók többsége a bizalom és a jó viszony jeleként értékelte. Lásd Feitl, 2008.

²³ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva. Heller Ágnes visszaemlékezése szerint Magyarországról rajta kívül Márkus György és felesége, Marysia, valamint Tordai Zádor, Soós Vilmos és Tőkei Ferenc vettek részt az 1968. augusztus 14–24. között rendezett konferencián. Lásd Heller, 1997: 76–77.

²⁴ A Varsói Szerződés csapatai 1968. augusztus 21-én vonultak be Csehszlovákiába. A hadműveletben a szovjet, a lengyel, a magyar és a bolgár haderő vettek részt.

²⁵ Utalás *A XX. kongresszus és a marxista filozófia problémái* címmel 1956. június 15-én, a DISZ Petőfi Körében lefolytatott vitára.

²⁶ Péter János (1910–1999) 1961. szeptember 13. – 1973. december 14. között a Magyar Népköztársaság külügyminisztere.

²⁷ Péter János külügyminiszter 1967 januárjában terjesztette elő a Duna menti népek együttműködéséről szóló tervet, amelybe a semleges Ausztriát is bele kívánták vonni. A blokkszemléleten túlmutató regionális együttműködés elképzelését a Szovjetunió nagy mérvű gyanakvással kezelte.

²⁸ Az NSZK Ostpolitik néven ismert külpolitikai programja a szovjet zóna országai felé való nyitást hirdette meg. Ennek részét képezték a kelet-európai országok állampolgárai, így a magyarok előtt megnyílt ösztöndíj-lehetőségek. Lásd Nagy, 2017: 4.

²⁹ Első ízben 1967. április 24–26. között, Karlovy Varyban tartották meg az európai kommunista testvérpártok közös konferenciáját, amelyen első alkalommal ültek egy asztalhoz a legfontosabb nyugati és keleti kommunista pártok képviselői. A meghívottak közül többen visszamondták a részvételt. A 24 párt részvételével megtartott értekezlet résztvevői egyetértettek az alapvető kérdésekben, például a felszólalóknak szinte mindegyike elítélte az NSZK „revansista” külpolitikáját, és támogatásáról biztosította az NDK-t. Lásd Mezey, 2016: 272–276.

³⁰ Willy Brandt (1913–1992) 1964-től a Német Szociáldemokrata Párt elnöke, 1969–1974 között az NSZK kancellárja. Megválasztásával szociáldemokrata vezetésű kormány alakult az NSZK-ban.

³¹ Házi Vencel (1925–2007) 1968–1970 között külügyminiszter helyettes.

³² A Szovjetunió, Lengyelország, NDK, Bulgária, Magyarország képviselői 1968. július 14–15-én, Varsóban tárgyaltak a csehszlovák reformfolyamatról, aggodalmuknak levélben adtak hangot.

³³ Ekkoriban került sor az 1956 után befagyott diplomáciai kapcsolatok rendezésére az Egyesült Államokkal.

³⁴ Az 1969-es választások után a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) a Német Szabaddemokrata Párttal (FDP) koalíciós kormányt alakított.

³⁵ A Stasi többek között a bonni Külügyi Hivatalból szivárogtatott információkból tájékozódott az NSZK külpolitikája felől. A kutatások eddig 21 beépített ügynökre derítettek fényt, közülük 14-et sikerült azonosítani. https://de.wikipedia.org/wiki/Auswärtiges_Amt#Stasi-Mitarbeiter_im_Ausw%C3%A4rtigen_Amt (letöltve: 2018. február 25-én).

³⁶ Rolf Otto Lahr (1908–1985) diplomata, 1961 augusztusától az NSZK Külügyi Hivatalának államtitkára.

³⁷ Románia 1967. január 31-én, az NDK-val való előzetes konzultáció nélkül vette fel a diplomáciai kapcsolatot Bonnal.

³⁸ Walter Hallstein (1901–1982) diplomata, 1951-től 1958-ig az NSZK külügyi államtitkára. A róla elnevezett külpolitikai alapelvet 1955. szeptember 29-én, kormánynyilatkozat formájában tették közzé. Az NDK diplomáciai elszigetelését meghirdető doktrína kimondta, hogy az NSZK nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot olyan országgal (a Szovjetuniót kivéve), amely az NDK-t elismeri.

³⁹ Nyugat-Berlin 1950. szeptember 1. és 1990. október 3. között önálló politikai státusszal rendelkezett. Az NDK ehhez a status quo-hoz ragaszkodott, míg a bonni vezetés hajlamos volt a város(rész)t az NSZK integráns részének tekinteni. Jóllehet Nyugat-Berlint önálló testület, a berlini szenátus irányította, némely tekintetben – így például a jogrend és jogalkalmazás terén – mégis az NSZK-szabályozás volt irányadó.

⁴⁰ Magyarország kölni és az NSZK budapesti kereskedelmi képviselőjét 1969. október 15-én ruházták fel útlevel-kezelési és vízumkiadási joggal.

⁴¹ Az NSZK budapesti külkereskedelmi képviselőjének felállítására vonatkozó egyeztetések az MSZMP PB 1962. augusztus 25-i határozata nyomán indultak meg. Az első magyar–nyugatnémet kereskedelmi szerződést

1963. november 10-én írták alá. A kölcsönösen megnyitott kereskedelmi képviseltek de facto külképviseletként működtek. Az eredeti elképzelés szerint a kereskedelmi képviselteket konzuli jogokkal akarták felruházni, amit a normál diplomáciai kapcsolatok létrehozása felé tett átmeneti lépésnek tekintettek. A diplomáciai kapcsolatok tényleges felvételére és a külképviselet kölcsönös felállítására 1973. december 21-én került sor. Lásd MNL OL KÜM Titkárság XIX-j-1-r-56 (P.J.) 1962.

⁴² Hardo Brückner (1910–1991) diplomata, 1964 és 1971 között az NSZK magyarországi kereskedelmi kirendeltségét vezette.

⁴³ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁴⁴ Név szerint ismert Hans Joachim Vergau kereskedelmi tanácsos, aki kulturális ügyekért felelős diplomataként 1967. május 2-án foglalta el állomáshelyét Budapesten. 1968 őszén a kereskedelmi kirendeltség vezetőjévé nevezték ki. A vele készített interjúban Vergau több ízben említést tesz arról, hogy az NDK-kiküldöttek jól érzékelhető módon, különös figyelemmel kísérték a nyugatnémet kereskedelmi képviselő munkatársainak magyarországi tevékenységét. Lásd Nagy 2017. 4–5,

⁴⁵ Bonn és Budapest tényleges diplomáciai kapcsolatfelvételére 1973. december 21-én került sor.

⁴⁶ Az 1968. szeptemberi frankfurti őszi vásáron az Artex Külkereskedelmi Vállalat csaknem egymillió márkás üzletet kötött.

⁴⁷ Egon Emmel (1914–1983) diplomata, 1965-től gazdasági és kereskedelmi ügyekben, nagyköveti minőségben képviselte az NSZK-t az államközi és nemzetközi tárgyalásokon. 1966-ban a Szovjetunióval, 1967-ben pedig a Jugoszláviával folytatott gazdasági tárgyalásokat vezette. Magyarországgal az előkészítést követően, 1970 áprilisában állapodtak meg egy hosszú lejáratú árucere-forgalmi és gazdasági-műszaki kooperációs egyezmény megkötésében. A tárgyalások fontos súlypontját képezte a Nyugat-Németországba irányuló magyar export liberalizálása.

⁴⁸ Otto Schedl (1912–1995) 1957-től a bajor gazdasági és közlekedés területét felügyelő miniszter, 1970–1972 között bajor pénzügyminiszter.

⁴⁹ Walter Steidle az NSZK Gazdasági Minisztériumának tanácsosa.

⁵⁰ Fock Jenő (1916–2001) 1961–1967 között miniszterelnök-helyettes, 1967-től 1975-ig a Minisztertanács elnöke. Kormányfőként az ő nevéhez fűződik az új gazdasági mechanizmus bevezetése. 1975-ben a reformok híveivel együtt félreállították és nyugdíjazták.

⁵¹ Bíró József (1921–2001) 1963–1979 között külkereskedelmi miniszter. A szocialista országok külkereskedelmi miniszterei Bíró meghívására 1968. március 14-én, Budapesten folytattak megbeszélést a kölcsönös áruforgalom időszzerű kérdéseiről. Bíró a *Budapester Rundschau* 1968. július 3-i számában „Reform und Aussenhandel” címmel tette közzé a magyar külkereskedelmi mérlegre vonatkozó adatokat (1. p.).

⁵² Az új gazdaságirányítási szisztéma a vállalati önállóság növelésére számos vállalatot exportengedéllyel ruházott fel.

⁵³ Kézírással utólag kihúzva.

⁵⁴ A munkaerőcsere megkötésére mégis az NDK-val került sor. Karl-Marx-Stadtba (ma: Chemnitz) 1967 októberében utazott ki az első ötven magyar szakmunkás. A munkaerőcsere vonatkozó egyezmény 1983-ig volt érvényben.

⁵⁵ A dokumentum szövegében aláhúzva.

⁵⁶ A Kulturális Kapcsolatok Intézetét 1949-ben hozták létre. Jellegéből adódóan hírszerzési feladatokat is ellátott a külföldi kulturális kapcsolatok szervezése mellett. A Művelődési Minisztérium nemzetközi referatúrája ugyanis csak a szocialista országokkal tartott fenn kapcsolatot.

⁵⁷ Vályi Péter (1919–1973) reformpárti politikus, 1967-től 1971-ig pénzügyminiszter, majd haláláig a Minisztertanács elnökhelyettese.

⁵⁸ 1968. május 10-én Essenben nyílt magyar képzőművészeti és filmhét, május 11-én Nyugat-Berlinben kezdődtek magyar kulturális napok. A rendezvényeket Bojár Iván ismertette a *Budapester Rundschau* 1968. augusztus 16-i számában (11. p.).

⁵⁹ Elírás, a helyes név: Barcs Sándor, aki 1965-től 1974-ig volt a MÚOSZ elnöke.

⁶⁰ Elírás, a helyes név: Naményi Géza, aki 1959-től 1969-ig volt a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke.

⁶¹ Éles Tibor 1964 és 1968 között a III/III. Csoportfőnökség szigorúan titkos tisztjeként vezette a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályát. Lásd Borvendég, 2015: 41.

⁶² A hidegháború korszakában létrehozott ún. keletkutató intézetek olyan, részben állami, részben alapítványi fenntartású szervezetek voltak, amelyek a szocialista országokról legális forrásokból származó információkat dolgozták fel. A kölni székhelyű Kelettudományi és Nemzetközi Tanulmányok Szövetségi Intézete szintén a szocialista blokk országaival foglalkozó állami intézmény volt az NSZK-ban.

⁶³ A Nemzetközi PEN Club 1921-ben azzal a céllal jött létre, hogy az irodalom és a kulturális diplomácia eszközeivel mozdítsa elő a kulturális együttműködést. Magyar tagozata 1926-ban alakult meg.

⁶⁴ Boldizsár Iván (1912–1988) valójában csak 1970-ben lett a magyar PEN Club elnöke.

⁶⁵ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁶⁶ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁶⁷ Vajda Imre (1900–1969) közgazdászként részt vett a gazdasági reformbizottság munkájában és a Magyar Közgazdasági Társaság újjászervezésében, amelynek elnökévé választották. A *Budapester Rundschau* 1968. január 12-i számában „Ungarn in der Wirtschaftsgemeinschaft der sozialistischen Staaten” címmel közreadott írásában kifejtette, hogy a KGST-tagság nem jelentheti a tagországok más irányú elzárkózását (1, 3. p.).

⁶⁸ Az első, demokratikusan választott német szociáldemokrata államfőről elnevezett alapítványt 1925-ben, a különböző társadalmi rétegekből származó tehetséges fiatalok továbbtanulásának elősegítésére, demokratikus szellemű nevelésére hozták létre. Az alapítvány keretében folytatott történeti kutatás nagy hangsúlyt szentelt az NDK-t irányító Német Szocialista Egységpárt politikájának és a marxí–lenini szellemű történetírásnak.

⁶⁹ A Konjunktúra- és Piackutató Intézetet 1964-ben, a belföldi vállalatok és a külkereskedelem központi irányító szerveinek piaci tájékoztatására hozták létre.

⁷⁰ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁷¹ Nem sikerült beazonosítani, a MÚOSZ elnöke Barcs Sándor volt.

⁷² Rédei Jenő közgazdász, 1954–1959 között a Magyar Statisztikai Szemle felelős szerkesztője. Az 1960-as években aktívan bekapcsolódott a piaczgazdaságról folytatott vitákba.

⁷³ Wesselényi Miklós 1967–1971 között a *Budapester Rundschau* vezető munkatársa, 1969 nyarától átmenetileg az ő irányítása alatt jelent meg a lap. Az állambiztonsági szerv értékelése szerint jó tollú, nyugatnémet kapcsolatait kamatoztató újságíró volt. Lásd ÁBTL 3.2.5 O-8-298/3. 2.

⁷⁴ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁵ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁶ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁷ Az Alexander von Humboldt Alapítványt 1925-ben a külföldi diákok, doktoranduszok és tudósok németországi tartózkodásának támogatására hozták létre.

⁷⁸ A Német Akadémiai Csereszolgálatot (DAAD) az oktatói és diákcseré támogatására 1925-ben hozták létre. A második világháborút követően, 1950-ben kezdte meg ismét működését. A keleti tömb vonatkozásában az 1959. május 30-i dátum hozott áttörést, amikor az NSZK és a Szovjetunió egyezményt kötöttek a kulturális, valamint műszaki területen való szakembercseréről. Az első szovjet ösztöndíjasokat 1960-ban fogadták.

⁷⁹ Nemzetközi Sonnenberg Társaság (International Sonnenberg Association): 1956-ban alapított szervezet a nemzeti Sonnenberg-egyesületek munkájának koordinálására, amelyek kulturális, ifjúsági és képzési feladatokat látnak el a társadalmi felelősségvállalás, a társadalmi problémák megoldása céljából.

⁸⁰ Deutsche Welle: 1953. május 3-tól működő nyugatnémet rádióadó, amely harminc különböző nyelven sugározta adásait.

⁸¹ Charlottenburg: nyugat-berlini városrész. Az elnevezés hátterét a Vergauval készített interjúban elhangzottak világítják meg. Berlin akkoriban Magyarországon elsősorban az NDK fővárosát jelentette, ám itt Nyugat-Berlinről volt szó, ezért egy jellegzetes nyugat-berlini városrész nevét kapta a rendezvény. Vergau azt is elmondja, hogy NDK-nyomásra Hardo Brücknert, a kereskedelmi kirendeltség vezetőjét nem hívták meg a rendezvényre. Lásd Nagy, 2017: 5.